

תרומתן של חיות מחמד לזקנים

דפנה גולן-שמש

מבוא

"מאז שיש לי את לולה אני מרגישה שזה באמת גיל הזהב!", אמרה א' ביום הולדתה ה-92. לולה הוא תוכי מסוג קוקטל, שא' מגדלת בחדרה בבית האבות. כששברה א' את הירך, רצתה לחזור לבית האבות במהרה, כי "לולה מחכה לי".

טיפול בעזרת בעלי חיים מתאים לזקנים, מכיוון שלבעלי חיים יש יכולת בלתי נדלית של קבלה, הערצה, תשומת לב, מחילה ואהבה בלתי מותנית (Bustad, 1983). בעל החיים אינו שופט את האדם ואינו משווה את תפקודו בהווה לתפקודו בעבר. בעל החיים מקבל את האדם כמות שהוא, ללא ביקורת, ויכול להעניק לו שלוה, חום וחברה. יש האומרים, כי בעל החיים הוא ילד שאינו מתבגר: הוא מעניק לאדם המבוגר הזדמנות לחוות מעין "הורות שנייה", לדעת שהוא חשוב למישהו, שקיומו של יצור אחר תלוי בו והוא מהווה מקור המפנה אל היצור החי אנרגיות וזמן פנוי. בעל החיים מסיח את דעת בעליו מצרותיו ומהתמקדות בעצמו, שכן עליו לדאוג לבעל החיים שלו (בריקל, 1982) אצל קיזחאק, (2000). פעילות במחיצת בעלי חיים מצמצמת את השלכותיה השליליות של הזיקנה ומשפרת את הסיכויים להזדקנות מוצלחת (Brickel, 1985).

"בריאות" מוגדרת על ידי ארגון הבריאות העולמי כמצב של רווחה שלמה מבחינה גופנית, נפשית וחברתית ולא רק כהיעדר מחלה ונכות בלבד (World Health Organization, 1985). בריאות היא יכולת להסתגל לסביבות משתנות, לגדילה ולהזדקנות, להחלמה מפגיעה, לסבל ולקבלה שלמה של המוות.

מטרתו של מאמר זה להדגים את יכולתם המופלאה של בעלי חיים לשמור על בריאותם הפיזית והנפשית של אנשים זקנים, צלולים וכאלה הסובלים מדמנציה. יכולתם של בעלי חיים לתרום לשיפור איכות חייו של האדם בכלל והקשיש בפרט נבדקה ואושרה מבחינה מחקרית. המחקרים יוצגו להלן לפי קטגוריות של מישורי השפעתם: המישור הפיזי, התפקודי והחברתי-רגשי-נפשי. המאמר יתייחס למגוון דרכי עבודה עם זקנים ובעלי חיים וילווה בדוגמאות.

השפעתם של בעלי החיים על בריאותם הגופנית של אנשים זקנים

אנשים זקנים המגדלים חיות מחמד שורדים יותר מאשר זקנים בודדים, ללא בעלי חיים. פרידמן ועמיתיה (Friedman, Katcher, Lynch et al., 1980) בדקו שיעורי הישרדות שנה לאחר אירוע לב. הם מצאו, כי מתוך 53 אנשים שעברו אירוע לב והיו להם חיות מחמד, 39 נותרו בחיים בשנה שלאחר מכן לעומת 17 בלבד מתוך אלה שלא

היו להם חיות. הממצא לא היה תלוי במצב הבריאותי של הנבדקים. החוקרים התחשבו בכך, שטיול עם כלב עשוי להיות הגורם המכריע לגבי תוצאות אלו ולכן הוציאו את בעלי הכלבים מהמדגם.

במחקר אחר (קיוזאק, 2000), שכלל 488 בתי אב באזור הכפרי של צפון קליפורניה, נמצא הבדל משמעותי בין בני 65+ המגדלים חיות מחמד לאלה שאינם מגדלים, בדיווח אישי על מצב הבריאות:

ממד הבריאות	ללא חיות מחמד	בעלי חיות מחמד
סרטן	3.9%	1.8%
יתר לחץ דם	28%	20%
בעיות לב	14%	5%
כאבי ראש	25%	14%

בק (Beck, 1994) מצא ירידה בטריגליצרידים ובכולסטרול של אנשים שהם בעלי חיות מחמד.

אנדרסון בדק 5,700 נחקרים באוסטרליה ומצא השפעה מיטיבה של חיות מחמד על לחץ הדם של בעליהן (Anderson, 1990 אצל Barker, 1999).

האריס ושות' (Harris et al., 1993) מצאו, כי ליטוף בעלי חיים מוריד דופק ולחץ דם בקרב זקנים הרתוקים לביתם. מחקרים אחרים (Beck & Katcher, 1983; Katcher, Friedman & Meislich, 1979) הראו השפעה טובה על הבריאות של ליטוף חיה, במיוחד אם היא חיית המחמד הפרטית של האדם. המדדים שנבדקו היו לחץ דם והרפיה. ליטוף בעלי חיים מעורר, כנראה, שחרור אנדרופינים במוח, המפחיתים חרדה ומשככים כאבים (קראוז, 2007).

זקנים בעלי חיות מחמד מבקרים פחות אצל רופאים (Rogers, Hart & Boltz, 1993) ופחותות תלונותיהם על בעיות בריאות משניות, כגון כאבי ראש, עצירות, אלרגיה, כאבי גב, שפעת, בעיות ריכוז ומיחושים שונים. סיגל (Siegel, 1990) מצא הפחתה בשיעור 21% של פניות לרופא בקרב קשישים, שיש להם חיות מחמד ביחס לאלה שאין להם חיות. מחקר חלוץ ירושלמי הדגים גם הוא, כי בעלי חיות מחמד סובלים פחות ממחלות קשות, נוטלים פחות תרופות ומבקרים פחות אצל רופא. רמת חיוניותם גבוהה יותר וכן בריאותם הנפשית טובה יותר (מלאך ושנן, 1997). ייתכן כי אחת הסיבות לנתונים אלה נובעת מכך שמלכתחילה, יותר אנשים בריאים יגדלו חיות מחמד.

יתרונות מוטוריים, סנסוריים וקוגניטיביים-תקשורתיים

הבעלות על חיות מחמד מהווה תמריץ לפעילות מוטורית: טיפול בבעל החיים, הולכתו, קניית מזון בעבורו והכנתו, טיפוחו של בעל החיים. זקנים החיים לבדם בביתם עשויים

להיות במצב שבו הם חשים כי אין להם סיבה לקום מהמיטה ואין להם צורך לקיים סדר יום. נוכחותה של חיית מחמד ומילוי צרכיה, עשויה להפוך לתמריץ לקימה מהמיטה וליציאה החוצה. חוקרים מצאו, כי זקנים שברשותם בעלי חיים הולכים יותר לטייל בפארק, מדברים יותר על פעילויות בהווה ומדווחים פחות של חוסר שביעות רצון ממצבם החברתי, הפיזי והרגשי. רוג'רס ושות' (Rogers, Hart & Boltz, 1992) מצאו, כי בעלי כלבים יצאו להליכות פי שניים יותר מאלה שלא היו להם כלבים. עצם הביטחון שמקנה הכלב לבעליו עשוי להגביר את נכונותו לצאת החוצה.

הצורך לטפל בבעל חיים מהווה "עוגן" בתוך סדר היום של האדם הזקן ויכול לסייע לארגון סדר היום מסביב למילוי צרכיו של בעל החיים, במיוחד כשמדובר בכלב הזקוק להולכה החוצה (רבינוביץ', 2000; שליו, 1996; Cusack & Smith, 1984).

הקשר עם בעלי חיים מאפשר חשיפה למגוון רחב של גירויים ובהם קול, מגע, טקסטורה, ריח ותנועה (Beck, 2004; Baun & McCabe, 2000). הדבר חשוב בעיקר לזקנים במצבים מתקדמים של דמנציה, שעמם קשה ליצור קשר באופן מילולי. מקרים רבים שבהם מטופלים אדישים הם גילו עניין חדש בחיים לאחר שביקרו אצל כלבים. כמה מטופלים, ששתקו במשך חודשים רבים, החלו לדבר לאחר ששהו במחיצת בעלי חיים; מטופלים שלא רצו לצאת מן המיטה ולהשתתף בפעילויות נעשו ניידים וערניים משהגיעו הכלבים (Cusack & Smith, 1984).

בריאות נפשית ורווחה נפשית, רגשית וחברתית של זקנים

הבדידות והדיכאון המלווים את הזקנים הם תופעה קשה ביותר עמה עליהם להתמודד. רוקח (Rokach, 1990) התייחס למצב זה וכתב, כי תכופות יש לבדידות השלכות שליליות על מצבים כגון דיכאון וחרדה, דימוי עצמי נמוך, התנהגויות הרסניות כלפי העצמי, אלכוהוליזם ואף התאבדות במקרים קיצוניים. בעל חיים יכול לתת פתרון נפלא כדי להתגבר על מצוקת הבדידות. קשה לאדם לדבר לעצמו. המצב שונה לחלוטין כאשר האדם מדבר עם חיית המחמד שלו. אנשים דיווחו, כי במחיצת חיית המחמד שלהם הם מרגישים בטוחים ומרוצים יותר וחשים פחות רגשות קשים, כגון דיכאון וערך עצמי נמוך (Cusack & Smith, 1984; Sable, 1995). בעל החיים מחזק את הדימוי העצמי של האדם הזקן, מעניק לו תפקיד חברתי חדש, יוצר הסחת דעת מצרות, מפתח אחריות חדשה נוסף על הפגת הבדידות וכן נותן נושא לשיחה (Banks & Banks, 2001; Ebenstein & Worthan, 2002). לוינסון (Levinson, 1978), מחלוצי תחום הטיפול בעזרת בעלי חיים סבור, כי זקנים המגדלים חיות חשים כוח, שליטה, הישגיות וגדילה אישית, חיזוק האישיות וירידה בחרדת המוות. מחקרים רבים מאששים את ההנחה, כי אנשים הסובלים מדיכאון החלימו ממנו טוב יותר ובמהירות רבה יותר לאחר שטופלו בעזרת בעלי חיים. ככל שזה נראה פרדוקסלי, חיות מחמד יכולות להפוך את החברה לאנושית יותר, כי הם עונים על צרכים שאינם מסופקים על ידי המבנה

החברתי הקיים. חיות מחמד משדרגות את איכות החיים, מקרבות אותנו לטבע, מספקות לנו רעות ומדגישות את העובדה, כי יש לקבל בעלי חיים כשותפים רצויים בחברתנו (Levinson, 1978).

במחקר שארך כשנה ואשר כלל כאלף נבדקים, מצא סיגל (Siegel, 1990), כי בעליהם של בעלי חיים פנו פחות לרופא וכי הצטברות של מאורעות היוצרים דחק לא הייתה קשורה בעלייה בפנייה לרופאים, כפי שהייתה בקרב מרואיינים חסרי חיות מחמד. לדברי המרואיינים, חיות המחמד מספקות להם חברה (75% מהמרואיינים), מרגיעות אותם ומקנות להם תחושת ביטחון (25%) ותחושה שהם אהובים (21%). בולין (Bolin, 1987) מצא פחות תלונות על בעיות בריאות בנוכחות חיית מחמד וגאריטי ושות' (Garrity, et al., 1989) מצאו פחות דיכאון אחרי מות בן זוג. סרפל (1990, אצל קיזאק, 2000) מצא, כי תחושת הביטחון של אנשים גוברת כאשר יש להם חיות מחמד, בייחוד אם מדובר בכלב, ללא קשר לגודלו או לסוגו.

בעלי החיים נותנים לנו תחושת אינטימיות, קירבה וקביעות. חיות הבית עשויות לשמש בתפקיד של תחליף לבני אדם. אלמנים ואלמנות יכולים להפנות אליהם חלק גדול מהזמן ומהאנרגיה הנפשית שהוקדשו קודם לכן לבן הזוג המנוח (Veevres, 1985). בעל החיים עשוי לשקם את תפקידיו הישנים של האדם הזקן וליצור בעבורו תפקידים חדשים (Brickel, 1985). הוא עשוי לשמש תחליף למשפחה, לבן זוג או אף לילד וכן לשמש כהיסח דעת טיפולי. באחד ממכתביו כתב פרויד, בהקשר לכלבו, כי על אף כל ההבדלים בהתפתחות האורגנית ישנה אותה תחושה של קירבה אינטימית, של אחדות בלתי מעורערת... ברית של ידידים מאחדת בין שנינו... נוכחותם של בעלי חיים בקרב אנשים, בעיקר אנשים בודדים, מעלה את תחושת האושר והאופטימיות שלהם, את הדימוי העצמי, מעודדת אותם לפעילות ומחזקת את תחושת השליטה בחיים ואת תחושת היותם בעלי משמעות. בעבור רבים מהזקנים מספק בעל החיים תחושת נחיצות, בעיקר לנוכח התחושה הכללית, כי הם "עשו את שלהם" ואינם נחוצים עוד לבני משפחתם או לחברה. חיית המחמד שלהם זקוקה להם ותלויה בהם. בכך מתאפשר המשך התפקיד החברתי של ה"הורה". ליטוף הכלב מעלה את רמת הורמון האוקסיטוצין הן אצל הכלב והן אצל האדם המלטף אותו. רמה גבוהה של הורמון זה מציתה חום ודאגה הורית.

הפסיכיאטר מק'קולון (McCullon) מצוטט על ידי קיזאק בספרה, בעקבות שיחות אישיות שערכו ב-1984) סבור, כי לבעלי חיים תרומה רבה בעידוד חוש ההומור, הצחוק והמשחק ובשיפור תחושת החשיבות העצמית של האדם. בעלי חיים גורמים לבני אדם לחוש כי יש משמעות לחייהם... הם אינם מדגישים את חסרונות האדם ואינם מאלצים אותו לראותם... מק'קולון ביקש מאמו לבדוק את תגובותיו של אביו לכלבו. היא מצאה, כי האב צחק פי ארבע באותו סופשבוע שבילה עם הכלב. על כך הגיב: "לכלב לא היה איכפת שאבי כבד שמיעה. בחברתו של בעל חיים חש אבי כאדם שלם". חוקרים אחרים (Beck & Katcher, 1983) מציינים את היתרון שבתקשורת עם בעלי חיים, שעמם ניתן לתקשר באופן לא מילולי, דבר המקל ביותר על אנשים המתקשים לתקשר מילולית.

רבים מהזקנים (והאוכלוסייה הכללית) מדברים אל חיית המחמד שלהם ורואים בה בת-שיח. זקנים רבים מציינים שחברם היחיד הוא כלבם!

חוקרים אחרים (Mugford & M'Comisky, 1975) בדקו זקנים החיים בקהילה שיש להם: (1) כלוב עם תוכן - לזקנים בעלי טלוויזיה; (2) צמח ביגוניה - לזקנים בעלי טלוויזיה; (3) כלוב עם תוכן - לזקנים חסרי טלוויזיה; (4) צמח ביגוניה - לזקנים ללא טלוויזיה; (5) קבוצת ביקורת - זקנים שלא קיבלו דבר - בעלי טלוויזיה; (6) קבוצת ביקורת - זקנים שלא קיבלו דבר - חסרי טלוויזיה. כעבור חמישה חודשים נמצא, כי חל שיפור משמעותי במצב החברתי והנפשי בקרב האנשים שקיבלו תוכנים וכי יחסם לאחרים וכן לבריאותם הנפשית השתפר. הסתבר, כי הם נתנו לתוכנים שמות פרטיים והתוכנים הפכו נושא לשיחה עם בני משפחה, חברים ושכנים, שהחליף דיבור על עבר ועל חולי... הטלוויזיה לא הייתה גורם משפיע. לא נמצאו הבדלים בין קבוצת הביגוניה לקבוצת הביקורת.

קשרים חברתיים ובעלי חיים

בעלי החיים מהווים "שובר קרח" חברתי - גורם לשיחה ואינטראקציה. יותר אנשים יפנו לקשיש הנמצא בפארק עם כלבו וידברו עמו מאשר לקשיש היושב לבדו על הספסל. החוקר אנדריסקו (Andryscio, 1983) עלה במעלית בבית אבות באוהיו 10 שבועות לבד ו-10 שבועות עם כלב. כאשר היה לבד במעלית, כמעט ואיש לא דיבר עמו. כאשר היה במעלית עם הכלב הוא השתתף באינטראקציות חברתיות רבות, שנמשכו גם כשהיה ללא הכלב (Ebenstein & Worthman, 2001; בריקל, 1979 אצל קיזאק, 2000). עצם הבעלות על כלב מגדילה את ההזדמנות של האדם לפגוש אנשים אחרים, משום שהוא יוצא מהבית פי שתיים יותר מאשר זקן שאין לו כלב (Rogers, Hart & Boltz, 1993). תדמיתו של אדם הנראה עם בעל חיים נתפסת כחיובית יותר מאשר תדמיתו של זה ללא בעל חיים (Cusack & Smith, 1988). הדבר חשוב ביותר לזקנים אשר סובלים מסטיגמה חברתית שלילית ומתקשים ביצירת קשרים עם החברה הכללית.

בריקל (Brickle, 1981) מצא, כי נכדים יבואו לבקר את סביהם ביתר רצון אם בסביבתו (בבית או במרכז היום או בבית האבות) יש בעלי חיים.

תרומתן של חיות מחמד לרווחתם של דיירי בתי אבות ושל חולי דמנציה

מחקרים שונים הראו, כי לחיית מחמד השפעה חיובית על הזקן הנמצא בבית אבות בזכות תחושת הביתיות שבעלי החיים משרים, הביטחון, שבירת שגרת היום והורדת המתח סביב מעבר לבית אבות או למחלקה סיעודית (מלאך ושן 1997; קרן, להב ופויורמן 1997).

חוקרים אחרים (Banzinger & Roush, 1983) מצאו, כי קשישים בבית אבות, שקיבלו מתקן להאכלת ציפורים הנתלה על החלון, חוו מידה רבה יותר של שביעות רצון,

סיפוק מהחיים ושליטה בהם ורמות גבוהות יותר של פעילות מאשר דיירים שלא קיבלו מתקן כזה.

מחקר בבית חולים גריאטרי שנעשה בשתי מחלקות לדיירים סיעודיים, שאינם מתקשרים מצא, כי כלבה שהייתה שם עוררה שמחת חיים רבה, צחוק, שביעות רצון, חוש הומור, ערנות, הנאה וגישה קלילה לחיים ואף הגבירה את הדחף לחיות. נוסף על כך, הכלבה שיפרה את היחסים בין הדיירים לבין עצמם ובינם לבין הצוות (Salmon & Salmon, 1983).

בריקל (Brickel, 1981) מצא, כי שני חתולים שגרו בבית אבות עודדו את יחסי החברות בקרב הקשישים וכי החיבה והרכות שהופגנו כלפי החתולים התפשטו גם לדיירים האחרים ולצוות.

במחקר אחר שערך בריקל (Brickel, 1985) בבית אבות סיעודי הוא בחן קשישים בריאים שסבלו מדיכאון. הנבדקים חולקו לשלוש קבוצות: טיפול רגיל, טיפול באמצעות כלב וקבוצת ביקורת שלא קיבלה טיפול. הטיפול הקבוצתי התקיים פעמיים בשבוע בהנחיית החוקר, משך שלושה שבועות. בתוך הקבוצה יכלו המשתתפים ליצור קשר עם הכלבה ובתום כל פגישה המטפל ביקש מחברי הקבוצה לשמור על הכלבה לזמן מה. ממצאי המחקר היו, כי בשתי הקבוצות חלה ירידה מובהקת ברמת הדיכאון לאחר הטיפול. נמצא כי בטיפול הקבוצתי מספר יחסי הגומלין החברתיים היה כפול כאשר הכלבה הייתה נוכחת. המטופלים חשפו מידע בעל אופי אישי ביותר כאשר ליטפו את הכלבה ופנו אליה לתמיכה כאשר חשו מתח.

גם צ'רצ'יל ושות' (Curcill, Safaoui, McCabe et al., 1999) מצאו, כי נוכחות כלב בבית אבות תרמה למספר האינטראקציות והפחיתה את אי השקט האופייני לחולי דמנציה בשעת בין הערביים.

ביקור שבועי של גורי חתולים וכלבים בבית אבות סייע לשיפור תחושת הסיפוק מהחיים, הבריאות הנפשית, הכישורים החברתיים, העניין החברתי, התפקוד הנפשי והקוגניטיבי והדיכאון של הדיירים. זאת, לעומת קבוצת ביקורת בבית האבות, שאותה ביקרו מבקרים ללא בעלי חיים ואשר לא הראתה שינוי בתחומים אלו (פראנס, 1982 אצל קיזואק, 2000).

רופא שהקים רשת בתי אבות, הנקראת Eden Alternative, שבהם משולבים ילדים, בעלי חיים וצמחים, מצא ששילובם יחד תורם רבות לאיכות חיי הדיירים (Thomas, 1996). גישה זו תרמה, לדבריו, להורדת אי השקט של הדיירים הסובלים מדמנציה ובזכותם הם צורכים פחות תרופות פסיכיאטריות, שיעור התמותה ירד, כמות הפעילות והתקשורת גברו וכך גם הדימוי העצמי.

מחקר שנעשה בבית אבות באוסטרליה מצא, כי נוכחות כלבה בבית האבות העלתה את מספר האינטראקציות החברתיות (Winkler, Fairnie, Gerceovich et al., 1989). החוקרים מצאו, כי נוכחותו של כלב קבוע בבית אבות עדיפה על פני נוכחותו של כלב מבקר. הכלב הקבוע סייע בהורדת מתח, דיכאון, כעס, עודף מרץ ובלבול.

רוב המוסדות הם בהכרח סטריליים ומבודדים מן הסביבה החיצונית. החיים בהם מתנהלים על פי סדר יום צפוי מראש, קבוע, שגרתי ומשעמם. בעלי חיים הנמצאים בהם מסיחים את דעתו של הדייר מהשגרה הקפדנית של המוסד ומנעימים את זמנו. בנוכחותם הלא תובענית והמרגיעה הם מעניקים הזדמנות לתת ולקבל אהבה, מעוררים זיכרונות על זמנים טובים יותר. שיפור ניכר נמצא בעיקר בקרב חולים שלקחו חלק פעיל באחריות ובטיפול בעלי החיים. כמות המגע בבית אבות גדלה פי שלוש או ארבע בפעילות שבה היו בעלי חיים לעומת פעילות אחרת.

סקר של קרוב ל-300 מאמרים ומחקרים אשר עסקו באסטרטגיות טיפוליות לא תרופתיות בקרב חולי אלצהיימר, מציין במסקנותיו, כי אסטרטגיית טיפול בעזרת חיות מחמד הוכחה באופן מובהק כבעלת השפעה להפחתה בהתנהגות אגרסיבית, גרמה לפחות אי-שקט, הפרעות בשינה ושוטטות. כמו כן, מתגלה השפעה חיובית על אינטראקציה חברתית ויכולת לטיפול עצמי (Forbes, 1998). מחקר אחר מצא, כי רמת התקשורת המילולית הייתה גבוהה יותר ואיכותית יותר בנוכחות כלב במחלקה סיעודית ובכך אף השתפרו תפקודי היום-יום (Fick, 1993). בעלי החיים מגבירים את כמות המגע הפיזי של דיירים במחלקות לאנשים הסובלים מירידה קוגניטיבית פי שלוש או ארבע יותר מכל פעילות אחרת, כולל פעילות פיזית (Ptak, 2002).

חולי אלצהיימר החיים בקהילה ושבביתם יש חיית מחמד היו רגועים יותר וסבלו פחות מהתקפי חרדה ותוקפנות לעומת חולים שלא חיו עם בעל חיים או שלא נחשפו אליהם באופן קבוע (Hart, 2000). מחקר נוסף על חולי אלצהיימר שהתגוררו בבתיאם מצא, כי תדירות הופעתן של בעיות התנהגות הייתה נמוכה אצל חולים שחיו עם חיית מחמד לעומת חולים ללא חיית מחמד. כמו כן, תרמה חיית המחמד ליצירת אווירה רגועה יותר בבית. חולים שהיו פרקי זמן ארוכים עם חיה היו פחות אלימים מילולית ופחות חרדים בהשוואה לחולים ללא קשר עם חיות מחמד (Odendaal, 2000) ואילו מחקר אחר מצא, כי נשים הסובלות ממחלת אלצהיימר היו באופן משמעותי רגועות יותר ובפחות אי-שקט לאחר התערבות טיפולית בעזרת חיית מחמד (Zisselman, Rovner & Shmueli, 1996).

שיפור דרמטי במיוחד, בעקבות קשר עם בעלי חיים, נמצא בקרב דיירים דמנטיים בבית אבות, שהיו חסרי מעש, בהו בחלל והיו מנותקים מהמציאות. בביקוריה של כלבה במסגרת טיפול קבוצתי קבוע, הגיבו כלפיה בליטוף, במלמול ובתזוזה פיזית. חוקרים אחרים מצאו, כי צריכת מזונם של חולי אלצהיימר במצב מתקדם, המאושפזים בבית

אבות, גדלה לאחר צפייה באקווריום וכי חלקם היו רגועים יותר (Edwards & Beck, 2002) אחרים, שהיו רדומים מדי, היו ערניים יותר לאחר הצפייה.

עבודה בפועל עם זקנים ובעלי חיים בבתי אבות ובמרכזי יום

1. רקע

א. פעילות עם בעלי חיים לעומת טיפול בעזרת בעלי חיים

דלתא, הארגון האמריקני העוסק בקידום הקשר בין אנשים לבעלי חיים, הגדיר את שני המושגים: טיפול בעזרת בעלי חיים ופעילות עם בעלי חיים (Gammonley, Howie, Kirvin et al., 1997). בארץ קיים לעתים בלבול בין המושגים הנתפסים כחופפים. להלן הגדרה שתסייע להבדיל בין שני המושגים ובין המפעיל בעזרת בעלי חיים למטפל בעזרתם. הדרישות הלימודיות מהמטפל בעזרת בעלי חיים טרם הוגדרו על ידי משרד הבריאות ולכן, אין עדיין הרשאה למטפל להיקרא "מטפל בעזרת בעלי חיים", אלא מסייע לרווחת האדם בעזרת בעלי חיים.

תרפיה בעזרת בעלי חיים - Animal Assisted Therapy (AAT)

ההתערבויות מכוונות להשגת שיפור באיכות החיים של האדם, מתוך שימוש בברית אדם-חיה כחלק אינטגרלי מהתהליך הטיפולי.

החיות המשתתפות ומפעיליהן חייבים להיות מאומנים ולהתאים לקריטריונים ייחודיים. מטפל מוסמך, העובד בתוך טווח הפרקטיקה של מקצועו (כגון פסיכולוג, עובד סוציאלי, מרפא בעיסוק), מציב מטרות טיפוליות, מכוון את האינטראקציה בין המטופל לבעל החיים, מודד התקדמות לקראת השגת המטרות הטיפוליות ומעריך את התהליך. באמצעות האינטראקציה של המטופל עם בעלי החיים המטפל משיג מידע על האדם ומתכן פעילויות נוספות להשגת שינוי או להגברתו.

פעילויות הנעזרות בבעלי חיים - Animal Assisted Activities (AAA)

פעילויות המכוונות לשפר את איכות החיים של האדם הנעזר באמצעות הברית המיוחדת אדם-חיה.

החיות ומפעיליהן חייבים להיות מאומנים ומתאימים. הפעילויות יכולות להיות בעלות ערך משמעותי לאדם, אבל הן לא מועברות על ידי מטפל מוסמך.

ג. כללים בסיסיים לעבודה עם בעלי חיים (לפי Gammonley , Howie, Kirvin et al., 1997)

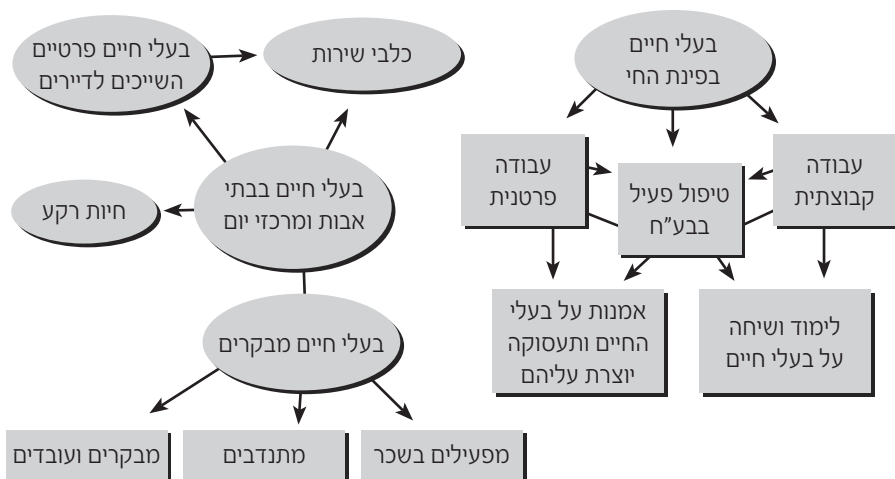
1. אין לחייב שום אדם (לקוח, צוות, אורח) להיות במגע עם בעל חיים.
2. לקוחות יסוננו ויבדקו שאין התוויות נגד לעבודה עם בעלי חיים.
3. הזכות לסרב להיות בקשר עם בעלי החיים תכובד תמיד.
4. אין להשאיר אף פעם לקוח או אורח לבד עם בעל חיים.
5. זכויות בעלי החיים יכובדו ויובטחו בכל עת. הדבר כולל טיפול אנושי, הגנה מלחץ בלתי נחוץ וסביבה, זמינות למים ולמזון ומקום לפעילות גופנית.

ג. התוויות נגד עבודה עם בעלי חיים (מתי לא לעבוד בעזרת בעלי חיים)

1. פגיעה קשה במערכת החיסונית.
 2. אלרגיה לבעלי החיים.
 3. בעיות עור או נשימה.
 4. פחד או רתיעה מבעלי החיים.
 5. סיכון בעלי החיים על ידי האדם בשל חוסר שיפוט או יכולת.
 6. היעדר נכונות של הצוות והנהלה.
- יש להתייעץ עם הצוות המטפל, הרפואי-סיעודי והסוציאלי לפני תחילת עבודה עם בעלי חיים.

ד. דרכי עבודה בפועל עם זקנים בבתי אבות ובמרכזי יום

העבודה בפועל עם זקנים בבתי אבות ובמרכזי יום יכולה להיעשות במגוון דרכים. דרכים אלו מוצגות בתרשים הבא:

ה. בעלי חיים בבעלות פרטית של הדיירים בבית האבות

במספר מצומצם של בתי אבות בארץ יש פינות חי קטנות. עם בתי האבות המוכרים לי ניתן למנות את בית אבות "שירלי" בדימונה, בית אבות "רקנטי" בפתח תקווה, הדיור המוגן "נופים" בירושלים, "גלי האופרה" בתל אביב ו"בית השמש מגדיאל" בהוד השרון (לצורך הגילוי הנאות אציין ששני האחרונים נמצאים בנייה). קבלת דיירים לבית אבות עם חיות המחמד שלהם היא חיונית. לאור כל המחקרים שהוצגו, ברור כי העילה של כניסה לבית אבות אינה מחייבת פרידת האדם מחיית המחמד שלו וכי חשוב לאפשר לאדם הנכנס למסגרת של טיפול ממושך להמשיך את הקשר שיש לו עם בעל החיים שלו. היכולת להמשיך את הקשר הקיים עם בעל החיים, למרות עזיבת הבית, היא משמעותית ביותר לאדם, בעיקר בשלב זה של חייו, שבו בעל החיים יכול לשמש בעבור הזקן כתחליף לילד, כסמל מעמד, כידיד או כבן לוויה. הקשיש חווה אבדן תפקידים ודימויו העצמי נחלש. בעבורו, עשוי קשר עם בעלי חיים לשקם את תפקידיו הישנים ואף ליצור תפקידים חדשים (Brickel, 1985).

מספר מקומות של דיור מוגן בארץ כבר מאפשרים לדיירים לבוא עם חיות המחמד הפרטיות שלהם, כל עוד אלו אינן מפריעות לסביבה והדייר יכול לטפל בהן בעצמו. בין אלה מצויים "בית בכפר", חלק קטן מהבתים של "משען", "גלי האופרה" בתל אביב ו"בית השמש מגדיאל" בהוד השרון. היכולת לחיות בבית האבות עם בעל החיים הפרטי של הדייר, גם כשהוא סיעודי ולא יכול לטפל בו בעצמו, היא זכות גדולה, שיכולנו לאפשר בבתי האבות שבניהולי, לשלוש דיירות ערירות. כלבן היה כל עולמן. הוא מילא את מקומה של המשפחה המורחבת ובעיקר את מקומו של ילד שלא היה להן. המחשבה על פרידה מהכלב, בשל הצורך לקבל טיפול סיעודי בבית אבות, הייתה בלתי אפשרית. אחת הדיירות הגיעה אלינו אחרי אשפוז ממושך, במצב סיעודי ולאחר שאיבדה את יכולתה לדבר. כשנודע לי שיש לה כלב, ביקשתי מבני משפחתה להביאו (הם התכוונו למסרו ל"צער בעלי חיים"). כשהבאנו לה את כלבה - השתנו מראה פניה ומצב רוחה: היא חיבקה את הכלב, ליטפה אותו ומצאה בו נוחם רב. דיירת אחרת, שסבלה מדמנציה עם בעיות התנהגות, שוכנעה לצאת מחדרה בזכות הכלב, לאחר שאמרנו לה שצריך להוציאו החוצה לעשיית צרכיו.

מספר דיירים הגיעו לבתי האבות שלנו בחברת בעלי החיים הפרטיים שלהם, בעיקר כלבים וכן כנרית. בכל המקרים, תרמה נוכחות בעלי החיים להסתגלותם של בעליהם לבית האבות ונמנע הפירוד קורע הלב מחיית המחמד האהובה עליהם, רק בשל חוסר יכולתם לדאוג למילוי הצרכים שלהם ושל בעלי החיים שלהם. קליטת דיירים תשושים או סיעודיים בחברת בעלי החיים דורשת היערכות ומאמץ של צוות העובדים בבית האבות. המאמץ גדול בעיקר במקרה של כלבים הזקוקים להולכה לטיול מספר פעמים ביום. קשיים נוספים התגלו במקרה של קשר סימביוטי במיוחד בין אישה ערירת לכלבתה. שתיהן היו מתקשות להיות בנפרד זו מזו אפילו בעת מקלחת (של האישה או של הכלבה).

רעות משמעותית יכולה להיות גם בקשר שנוצר עם בעלי חיים, כגון חתולים, ציפורים ואף דגים. חתולים הנמצאים בבית מקנים לו אווירה ביתית ונינוחה. היכולת ללטף חתול המתפנק עליך מאפשרת רגעים של נחת ומגע נעים. חתולה פרסית מבוגרת הובאה ל"גלי האופרה" ואומצה, לפי בקשתי, על ידי אחת הדיירות. היא חיה עימה בחדרה ומספקת לה עניין רב וחברה. החתולה דעתנית ובלתי צפויה במעט. הקשר ביניהן חזק ונותן עניין רב לדיירת, שכן עליה גם להגיב להתנהגותה (הלא תמיד חברותית) של החתולה. יש ימים שבהם החתולה מוענשת על התנהגותה והיא לא מאפשרת לה להיכנס לחדרה, ואז החתולה נכנסת דרך החלון. כאשר היה צורך לספר את החתולה בשל קשרים בפרוותה, הייתה הדיירת עצובה על המראה העלוב של החתולה. כאשר הדיירת הייתה מאושפזת בבית חולים, החתולה הייתה במצוקה קשה.

דיירת אחרת, שהזכרה כבר, מגדלת תוכי מסוג "קוקטל" בחדרה, אותו קיבלה לאחר שערץ 8 בטלוויזיה עקב בסרט "שלום לולה, להתראות פלאקי" אחר הקשר שהתפתח ביניהן. נוסף על הקשר המיוחד וההדדי שנוצר בינה לבין התוכי, ממנו מפיקים שניהם הנאה רבה, נהנתה הדיירת מהשתתפותה בסרט, שהתאפשרה בזכות אהבתה לבעלי החיים. ביום הולדתה ה-92 היא הצהירה לפני המצלמה שעכשיו, משיש לה את הציפור, היא חשה שאכן זהו "גיל הזהב!"

תהליך עיבוד רגשי נעשה עם דייר ב"גלי האופרה", יחד עם סטודנטית לעבודה לרווחת האדם בעזרת בעלי חיים, שסייעה אף היא להסתגלותו לבית האבות באמצעות שיחות עמו. תחילה, לקחה הסטודנטית את הזקן לצפות בכלוב הציפורים בחצר ואף דאגה לכך, שבהיעדרה הצוות ייקח אותו לצפות בכלוב. הדבר שיפר את מצב רוחו ואת תחושת האמון לצוות במקום. הקשר בינה לבינו התהדק לאחר שהיא לקחה אותו לשפת הים, להאכיל יונים. דייר זה גידל יונים בביתו במשך שנים רבות. היא ביקשה ממשפחתו להביא לבית האבות את הציפור שגידל בחדרו. הוא שוחח עם הסטודנטית על קשייה של הציפור שלו, הנמצאת בכלוב - בדומה לו. שניהם הגיעו לבית ברירה לבית האבות בשל מצבו הרפואי. האפשרות לדבר על קשייה של הציפור סייעה לו לעבד את האבדנים שהוא עצמו חווה עם המעבר לבית האבות. בבית האבות הוא קיבל מעמד של "מומחה" בענייני בעלי חיים. בכל פעם שהגיעה קבוצת סטודנטים הוא נהג להרצות לפנייה על הציפור שלו. מעמדים אלו תרמו רבות הן לדימויו בעיני עצמו ובעיני אחרים והן לשביעות רצונו מחייו.

דייר הסובל ממחלת אלצהיימר הוצא בצו של שופט מביתו, משום שחי בהזנחה, בעזובה ובזוהמה קשים, מבלי יכולת לדאוג לצרכיו הבסיסיים וכל זאת, יחד עם חתולים רבים וכלב. העובדה שבבית האבות היו בעלי חיים רבים סייעה לו להסתגל למקום. הוא נוהג לשבת וללטף חתול משך רוב שעות היום, "לגנוב" למען החתולים מזון ולפזרו בחצר ואף לישון עם אחד מהחתולים. ניסיון להביא את הכלב לבית האבות כדי שיחיה עמו נכשל בשל אופיו של הכלב (כלב כנעני), אשר שמר על הזקן ותקף כל מי שהתקרב אליו. ייתכן שהשמירה על המשכיות הקשר שהיה לו עם חתולים סייעה לו להמשיך את סגנון חייו

הקודם בבית האבות ולהסתגל למקום מבלי לחוות משבר עקב היקרעותו הדרמטית מביתו.

אחד הקשיים בטיפול בבעלי החיים הפרטיים של הדיירים נובע מהמחויבות המוסרית להמשך הטיפול בהם, כאשר מצב בעליהם מידרדר או במקרה של פטירת הדייר לפני בעל החיים. פטירת בעל החיים לפני הדייר מתקבלת על ידו, בדרך כלל, כ"דרך הטבע", כל עוד הוא סמוך ובטוח שבעל החיים טופל כראוי עד מותו. ב"גלי האופרה" חייתה גברת עם כלבת הפודל שלה. הדיירת הייתה סיעודית וכלבתה הייתה יושבת בחיקה, בכיסא הגלגלים שלה. הדיירת הייתה ערירית והעובדה שכלבתה הייתה עמה אפשרה לה ליהנות מחייה בבית האבות. היא הייתה גם מוקד "עלייה לרגל" של אנשים, שנהגו לפנות אליה ולדבר עמה על כלבתה. היחסים בין השתיים היו סימביוטיים מאוד ושתייהן לא יכלו לסבול פרידה של יותר ממספר דקות זו מזו, אפילו לא בעת המקלחת של אחת מהן. כשחלתה הדיירת, הבטחתי לה כי נטפל בכלבתה גם לאחר מותה. הכלבה חוותה אבדן קשה מאוד עם מותה של הדיירת. היא נפטרה שנתיים אחריה, בשיבה טובה, לאחר שאומצה על ידי שכנים טובים, שבביתם חייתה עם קבוצת כלביהם המקבלים שאריות מזון מבית האבות.

2. קשר פרטני עם בעל חיים

מדהים לראות כיצד דיירים במצבים רפואיים קשים ובמצבי דמנציה מתקדמים ביותר נהנים מקשר עם בעל החיים, ממגעו ומליטופו ולעתים הם אף מגיבים אליהם הרבה יותר מכפי שהם מגיבים לבני אדם, אפילו לבני משפחתם. אחד הדיירים כלל אינו מגיב לסביבתו ואפילו לא לילדיו. אולם, כשהונח על חזהו ארנבון, ידו נעה ללטפו ודמעות זלגו מעיניו.

דיירת שתמיד התנגדה לבעלי החיים ולא הסכימה שישומו אותם בקרבתה, היא היום, לאחר כארבע שנים של התנגדות, אחת המשתתפות הפעילות ביותר בקבוצת בעלי החיים, נהנית לדבר עליהם וללטפם.

3. עבודה קבוצתית עם בעלי חיים מפנית החי ואחרים

עבודה קבוצתית, המתקיימת בבית אבות "גלי האופרה", פעם בשבוע, עם דיירים סיעודיים ובעלי חיים, מצליחה ביותר. בעלי החיים לא רק מעודדים את הדיירים לבוא לקבוצה, ללטפם ולטפל בהם, אלא הופכים גם לנושא השיחה. הדיירים נהנים ללמוד על עולמם של בעלי החיים וגם לעשות השוואות והשלכות מוחייהם לחיי בעלי החיים וההיפך.

נושא גלגוליהם של הפרפרים, לדוגמה, הפך מרתק גם בפן הזואולוגי שלו, תוך כדי מעקב אחר התגלמותם של פרפרים ועד לשילוחם לחופשי והבעת רצונות אישיים: לו היית פרפר הייתי... (נוסע לסין, עף הביתה). השיחה על בעלי החיים מאפשרת גם העלאת זיכרונות ומציאת קווים משותפים בין הדיירים לבין עצמם, ואת הדומה והשונה

בינם לבין בעלי החיים. לדוגמה, נושא ההסוואה של בעלי חיים התפתח לשאלה כיצד הסו עצמם דיירים, ניצולי שואה, והתחבאו מהנאצים. נושא השיקום של חיות בר וחיות מעבדה התגלגל לשיחה על שיקומם של ניצולי השואה בבואם ארצה. נושאי חיזור בין בעלי חיים הושוו לחיזור בין בני אדם וסייעו להעלאת זיכרונות בנושא ההתחברות של הדיירים לבני זוגם והקמת משפחותיהם. בזכות הקבוצה השתפר הקשר בין הדיירים לבין עצמם, בינם לבין הצוות המנחה את הקבוצה ואף השתנתה והשתפרה תדמיתם בעיני הצוות המטפל, שגילה בהם צדדים נוספים שלא הכיר קודם. הדיירים עצמם מדווחים, כי המפגש השבועי סייע לשיפור מצב רוחם ושבירת השגרה של חייהם. דיירים לקחו על עצמם משימות קבועות לקראת הקבוצה. לדוגמה אחד מדווח חדשות, שהיו במהלך השבוע ושנגעו לבעלי חיים. ביוזמתו, הוחלט להשתתף בבחירת הציפור הלאומית הישראלית ותוכננו בחירות עם קלפי, שבהן השתתפו כל דיירי בית האבות. קבוצה דומה התקיימה עם דיירים הסובלים מדמנציה במצב מתקדם. תכניה של הקבוצה היו שונים, אך תרומתה הייתה בהנאה שהיא מסבה לדיירים ובקשר שסייעה ליצור בינם לבין עצמם ובינם לבין הצוות.

פעילות הקשורה לבעלי החיים - אמנות ותעסוקה יוצרת בעבור בעלי החיים ועליהם

יצירת ריהוט לבעלי החיים הנמצאים בפינת החי, כגון מקומות מסתור, קינים, כלי אוכל, משחקים, גירויים וקישוטים, הם דרך נוספת שבה פינת החי יכולה להיות מקור השראה והנעה (מוטיבציה) לדיירים היוצרים יצירות שונות עבור בעלי החיים. פעילות זו עשויה להיות בעלת ערך שיקומי רב. יש דיירים המסכימים לעסוק בפעילויות תעסוקה ויצירה כשהיא מיועדת לבעלי החיים ואיננה "סתמית" רק לשם העשייה. ניתן לשכנע דיירים להפעיל ידיים הזקוקות לפעילות, לדוגמה, על ידי הכנת חפצים שונים לבעלי החיים או חיתוך ירקות בעבורם, הכנת אוכל, סירוק בעל החיים, ניקוי סביבת מגוריו, אימונו עם משחקים וכדומה. דיירים אחרים נהנים מציור של בעלי חיים, מרקמה בצורה של בעלי חיים, מהכנת פרטי לבוש בעבורם, מהכנת שלטים הקשורים לבעלי החיים, ועוד. אחת הדיירות ב"גלי האופרה" נהנית לצאת לטיולים עם כלבים שאינם שלה. היא אינה רוצה להחזיק כלב משלה, אך נהנית מאוד להוציא לטיול כלבים של אחרים. כך, אותה דיירת יוצאת לטיולים רבים וארוכים יותר מאשר הייתה עושה ללא הכלב.

פינות חי בבתי אבות ובמרכזי יום

רצוי מאוד כי לכל מרכז תהיה פינת חי משלו. הדבר עדיף על פני הבאת בעלי חיים לצורך "חוג". היתרונות של פינת חי ובעלי חיים הנמצאים במקום הם בכך שנוצר קשר קבוע ומתמשך בינם לבין הדיירים. ניתן לבקר את בעלי החיים בכל שעה משעות היום, לטפל בהם, להתייחס אליהם, לעקוב אחריהם ולקבל מהם תמיכה ברגעי מצוקה רגשית. בקרבנותם של אנשים הסובלים מאיכות שינה נמוכה אפשר לשים בעלי חיים הפעילים בלילה. כאשר בעלי חיים נמצאים בבית האבות, יכולים הזקנים לקבל אחריות חלקית או מלאה על הטיפול בהם ובכך להמשיך ולקיים תפקידים חברתיים של טיפול באחר, שהתרוקנו מתוכן בתהליך ההזדקנות. הדיירים יכולים לקיים מעקב שוטף וארוך אחר בעלי החיים ומחזור חייהם ובעיקר - להיות באינטראקציה מתמדת עמם, שתשפיע, כפי שנכתב לעיל, על איכות חייהם.

חסרונותיה של פינת חי במקום נעוצים בעיקר בשאלות ארגוניות: האם יכול הארגון לדאוג לטיפול שוטף בבעלי החיים, הכולל לא רק את האכלתם, אלא גם את ניקיון סביבתם ודאגה להם בעת חולי? האם מוכן הארגון לדאוג לתקציב שוטף שיכסה את ההוצאות הכרוכות בכך, כולל ההוצאות הבלתי צפויות והטרחה הכרוכה בטיפול בבעל חיים חולה? כיצד מונעים גניבת בעלי חיים, כיצד מגנים עליהם מפני התאכזרות של אנשים או התנהגות חסרת שיפוט במקרים של אנשים החולים בדמנציה? כיצד מתמודדים עם יחס שלילי מצד הזקנים, משפחותיהם והצוות המטפל? השאלה הבסיסית היא בדיקת נכונותו של הארגון לשאת בעול הטיפול הנאות בבעלי החיים, האחריות על הטיפול בהם בכל ימות השנה, כולל בחגים ובסופי שבוע (ישנם בעלי חיים שניתן להשאיר יממה ללא טיפול או השגחה), גם כאשר בעלי החיים חולים וגם כאשר הממונה על הפינה חולה.

אלו שאלות שלא קל לענות עליהן ולהתמודד עם הבעיות שהן מעלות. חשוב מאוד להתייחס אליהן לפני שמחליטים לפתוח פינת חי.

אם הוחלט לפתוח פינת חי, מומלץ על פיתוחה האיטי וההדרגתי, כדי שתישמר שליטה על איכות הטיפול בה ועל רווחת בעלי החיים שבה. בכל מקרה, יש להתייעץ עם אנשי מקצוע, הן בעת תכנונה והקמתה של הפינה והן בעת אכלוסה. יש לבחור את בעלי החיים הנכונים והמתאימים לבית האבות, הן מבחינת סוג בעל חיים והן מבחינת בחירת הפרט עצמו: גודלו, אופיו, המידה שהוא מורגל לבני אדם ועוד. בקביעת התקציב הנדרש יש להביא בחשבון גם את התקציב הנדרש לטיפול וטרינרי שוטף וחריג, שהוא חיוני בכל מקום שיש בו פינת חי.

הצוות העובד צריך לקבל תמיכה והסבר לגבי חשיבות הכנסת בעלי החיים וההתמודדות עמם וכן לקבל תמיכה אישית במקרים של חשש או רתיעה. בתכנון הפינה יש להביא בחשבון שיהיה קל לתחזקה ולנקותה על מנת שלא תיהפך להיות מטרד.

רצוי כי פינת החי תהיה קרובה לדיירים ולמבקרים ותאפשר להם גישה נוחה. הפינה תורמת לחינניותם של חלק מהדיירים. הם נהנים להתבונן, לגעת, להאכיל וללמוד על בעלי החיים. מיעוטם אף מוכן לקבל אחריות על חלק מבעלי החיים ועל הטיפול בהם. אחרים נהנים להתבונן בהם או לצפות בהם עם בני משפחתם - בעיקר הצעירים שבהם. פינת החי במקום עשויה להוות גורם משיכה לנכדים ולנינים, המתקשים להתמודד עם המפגש עם אנשים זקנים.

חוגים עם בעלי חיים בבתי אבות ובמרכזי יום

מתוך הכרה ביכולתם של בעלי חיים לתרום כה הרבה לאיכות החיים של הדיירים, ובשל הקושי והאחריות שבגידול בעלי חיים במקום, נוקטים חלק מבתי האבות ומרכזי היום גישה של הבאת "חוג חי" לבית האבות או למרכז היום. המפגש עם בעלי החיים הוא נפלא (העבודה מודגמת בצורה נפלאה בסרט שהפיק אשל תקשורת ונקרא "חיית המחמד והזקן"). בהבאתו של חוג כזה חשוב לדאוג, כי בעלי החיים לא יסבלו מטלטולי דרכים וכי הם ישוכנו בתנאים נאותים. מעבר לנושא צער בעלי חיים, חשוב לשמור על רווחתם של בעלי החיים, כדי להבטיח את בריאותם והתנהגותם הנאותה. מסיבות אלו ואחרות, הגישה הרווחת בעולם העבודה והסיוע בעזרת בעלי החיים היא, כי עדיף שבעלי החיים יתגוררו במקום. העברתם ממקום למקום חושפת אותם למגוון חיידקים ומחלות שהם עלולים להעביר. חלקם מובאים על ידי מפעילים ממרכזי גידול. אותם מפעילים לא תמיד מכירים באופן אישי וקרוב את בעל החיים, שאותו הם מביאים, ולכן גם לא יזהו אצלו סימני מחלה או מועקה. מכל מקום, רצוי לבחור בעלי חיים שהטלטה פחות מפריעה להם (לכן לא מומלץ להביא עופות). לא כדאי לטלטל זוחלים בחורף בשל מערכת הדם הקר שלהם. בכלל, לגבי זוחלים, חשוב שיהיו תחת פיקוח הדוק למניעת העברת מחלות מעיים.

אם המעון מחליט לעבוד עם חוג שכזה, חשוב שיוודא כי בעלי החיים נמצאים בפיקוח וטרינרי שוטף וצמוד וכי מפעיליהם מאומנים ומוסמכים לעשות את אשר הם נדרשים לו. מומלץ לבדוק היכן למדו, מה למדו ומה אורך תכנית הלימודים שבה קיבלו את הסמכתם. תחום העבודה עם בעלי חיים לרווחת האדם טרם הוסדר סופית במשרדי החינוך והבריאות וקיים הבדל בין מסלולי ההכשרה השונים והמוסדות המכשירים.

מתנדבים עם כלבים או בעלי חיים אחרים

בפרויקט ניסיוני המתקיים בירושלים, בסיוע אשל, נעשה ניסיון להביא מתנדבים לבתי אבות יחד עם בעלי החיים שלהם (בעיקר כלבים). המטרה היא ליצור קשר פרטני בין המתנדב, כלבו והדיירים בבית האבות האוהבים כלבים ובעלי חיים, אך נבצר מהם להיות בקשר עימם. פרויקט מסוג זה הוא מבורך ויש לנסות לפתחו במקומות נוספים ברחבי הארץ.

כלבי מחמד

כה הרבה נאמר כבר על הכלב - חברו הטוב של האדם. מכלל בעלי החיים הכלבים והחתולים הם הקרובים ביותר לאדם וחיים עמו או בקרבתו עשרות אלפי שנים. קארס (Caras, 2001) כתב, כי כלבים אינם שלמות חיינו, אך הם הופכים את חיינו לשלמים!

באופן קבוע נמצא עמי כלבי "נייס", שהוא שנאוצר ננסי. הכלב קטן, בעל מזג טוב, שחושב שהוא נועד לכך שילטפו אותו. בקבוצת תמיכה לחולי אלצהיימר בתחילת הדרך, שאני משתתפת בהנחייתה, הוא ישב לאחרונה בחיקה של אחת החולות הצעירות. זוהי אישה צעירה, המתקשה להתמודד עם העובדה שהיא חולה במחלת אלצהיימר ואשר פגיעתה בולטת ביכולתה להתבטא מילולית. בפגישות האחרונות היא ישבה עם הכלב בחיקה, כתינוק. היא נהנתה לפנק אותו, הייתה הרבה יותר ערנית ודיברה יותר בחופשיות. הכלב מלווה אותי גם בפגישות ובביקורי בית ושם הוא עוזר ביצירת קשר, בהפגת מתח וכנושא לשיחה. הנחתו של הכלב בחיקם של חולים חסרי שקט מסייעת להרגיעם; הנחתו בחיקם של אנשים ירודים עוזרת לקבל מהם תגובה ועצם חברתו עוזרת ביצירת קשר ושיחה עם מרבית האנשים.

כלבי שירות

החוקרים אלן ובלאשוביק (Allen & Blascovich, 1996) ערכו מחקר להערכת ערכם של כלבי שירות עבור אנשים עם ליקויי ניידות. ממצאי מחקרם מדהימים: נמצאו השפעות משמעותיות ביותר בתוך שישה חודשים מיום קבלת כלב השירות במדדים של רווחה נפשית ודימוי עצמי, תחושת שליטה בחיים ואינטגרציה חברתית בקהילה. כל הנחקרים הראו שיפור במידת ההשתתפות בלימודים ו/או בעבודה חלקית. אצל כולם הייתה ירידה דרמטית בהוצאה הכספית על עזרה בשכר.

נציג להלן פיתוח ישראלי: כלבי סיוע לחולי אלצהיימר (גולן שמש, בן-יוסף ורבינוביץ', 2003). מדובר בפיתוח ישראלי, ראשון מסוגו בעולם, שבו אומנו כלבים להחזרת חולה אלצהיימר (בתחילת המחלה) הביתה, בליך לאיבוד, דבר שעלול לסכן את חייו. הפרויקט פותח על ידי יריב בן-יוסף, מהמרכז לכלבי שירות בתרפיה. נוסף על האימון המיוחד של הכלב, הוא נתמך בעזרת ציוד אלקטרוני מתוחכם, המופעל באמצעות נביחה ומאפשר איתור הכלב עם מלווהו. כלב השירות - Alzheimer's Aid Dog מאפשר לחולה האלצהיימר, בשלבים הראשונים למחלתו, לחיות חיים מלאים ופעילים ללא חשש שילך לאיבוד כתוצאה מהירידה ביכולתו להתמצא במרחב. המשתתף הראשון, העובד עם כלבת השירות לחולי אלצהיימר, אמר: "הכלבה העניקה לי איכות חיים. שוב אינני עוד אסיר בביתי שלי... זה הדבר הטוב ביותר שקרה לי מאז שחליתי..." הכלבה הוכשרה לא רק להחזירו הביתה, אלא גם להובילו הביתה בבטחה, מתוך הימנעות ממכשולים פיזיים. החולים הנעזרים בכלבים נופלים פחות כאשר הם עם הכלבים. הכלבים לומדים להכיר את בעליהם ומתריעים בפניהם ובפני בני משפחותיהם על מצבי בלבול גוברים או על מצבים רפואיים. אחת הכלבות, העובדת עם חולת אלצהיימר, סירבה יום אחד, במפתיע,

לצאת עם בעליה וזו עברה התקף אפילפטי (הראשון בחייה) דקות ספורות אחר כך. יכולתם של כלבים להתריע לפני מצב אפילפטי היא יכולת נוספת שבה נעזרים בכלבי שירות, המאומנים במיוחד לכך. כלבים אומנו גם לנתק גז פתוח, דבר שקורה לחולי דמנציה רבים.

ב"בית השמש מגדיאל" עובדת כלבת שירות מגזע רועים אוסטרלי שאומנה גם היא על ידי יריב בן-יוסף. תפקידה לקרוא לעזרה בעת מצוקה נשימתית או נפילה של דייר, באמצעות נביחה או על ידי הפעלת כפתור מצוקה בחוטמה. בנוסף, היא עובדת מדי יום יחד עם המסייעת בעזרת בעלי חיים ומעט גם בחדר הפיזיותרפיה. תפקידה לא רק להציל חיים אלא גם להוסיף חיים, דינמיות ורוח טובה לכל השוהים בית האבות: דיירים, עובדים ומשפחות. היא תופסת כדור שהדיירים זורקים לה, קופצת לחישוק שהם מחזיקים, יושבת על כיסא לידם ומאפשרת להם לטפל בה ובפרוותה ולהאכילה; היא מלקקת חלק מהדיירים ובכך מעוררת אותם ואת תגובותיהם; היא מקבלת בשמחה רבה את הצוות העובד במקום ובני משפחה ובכך מקלה על הביקורים בבית האבות ומסייעת לשיפור מצב הרוח של העובדים. כלבים שעברו הכשרה דומה עובדים גם בבתי אבות אחרים וגם בבתייהם של אנשים הסובלים מדמנציה או מפגיעות ראש, כדי להזעיק עזרה בזמן נפילה, להביא חפצים ולעזור במעברים מכיסא גלגלים למיטה (ראו גם באתר: www.aadogs.com).

לסיכום, ניתן לשפר את איכות חייהם של קשישים רבים, בבית, במרכז היום ובבית האבות בעזרת הקשר המופלא שיכול להיווצר בינם לבין בעלי החיים. קשר זה יכול להתקיים עם קשישים צלולים וגם עם כאלה הסובלים מדמנציה. הקשר עשוי להיות בעזרת בעל חיים קבוע, אישי, בעזרת חיית מחמד או ליטוף המובאת לאדם על ידי מפעיל שהוסמך לכך ובעזרת כלבי שירות שאומנו במיוחד לסייע לאדם הסובל ממוגבלויות.

בעלי החיים המסייעים יכולים להיות כלבים, חתולים, ארנבונים ומכרסמים אחרים, ציפורים ואף דגים. גם זקנים הנרתעים תחילה מקשר עם בעלי חיים עשויים להפיק מהם הנאה רבה. כך גם לגבי הצוות העובד עם הזקנים ובני משפחותיהם.

כדי שכל אלה יוכלו ליהנות מהקשר המופלא עם בעלי החיים חשובה פתיחות לנושא מצד הצוות המקצועי, בני המשפחה וכמובן - מצד הזקנים. אני מקווה, כי מאמר זה ייצור עניין, סקרנות ופתיחות לנושא ויסייע בקידומו.

מקורות

גולן-שמש, ד. בן-יוסף, ש. ורבינוביץ', מ. (2003). פיתוח ישראלי: כלבי סיוע לחולי אלצהיימר. **חיות וחברה**, גיליון 23.

מלאך, ה. ושנן, י. (1997). יחסי אדם-חיות מחמד, השפעות על בריאות פיזית ונפשית בעת הזיקנה. **סקרים וסקירות בגרונטולוגיה**, 103: 7-11.

עמית, א., טבק, נ., ברגמן, ר. ואלפרט, ר. (2002). ידע, דעות וגישות של צוות מטפל אודות טיפול בעזרת חיות מחמד במחלקות לתשושי נפש - סקר חלוץ, פורום (מס. 13-14) האחיות הפסיכו-גריאטריות, 84-88.

קיוזאק, א. (1988). מפגשים טיפוליים עם חיות מחמד. הוצאת אח, קריית ביאליק.

קראוז, צ. (2007). עיתון רובע בני דן, 5.

קרן, פ., להב, ד. ופוירמן, ט. (2005). משמעות הקשר בין חולי אלצהיימר לחיות מחמד. חיות וחברה, 28, קיץ 34-30.

רבינוביץ', מ. (2000). מפגשים טיפוליים עם חיות. קריית ביאליק: הוצאת אח.

שלי, א. (1996). המרפא הפרוותי. תל אביב: צ'ריקובר.

Allen, K. & Blascovich, J. (1996). The value of service dogs for people with severe ambulatory disabilities. A randomized controlled trial. *Journal of American Medical Association*, 275 (13): 1001-1006.

Andryscio, R.M. (1983). In: *Cusack, K.D. Pets and the elderly: The therapeutic bond*. New York: The Hawoeth Press.

Banks, M.R. & Banks, W.A. (2002). *The effects of animal-assisted therapy on loneliness in an elderly population in long term care facilities*. *Journal of Gerontology Medical Sciences*, 57A (7).

Barker, S.B. (1999). *Therapeutic aspects of human companion animal interaction*. *Psychiatric times*, Feb.

Banzinger, G. & Roush, J. (1983). Nursing homes for the birds: A control-relevant intervention with bird feeders. *The Gerontologist*, 23: 527-536.

Baun, M.M. & McCabe, B.W. (2000). *The role animals play in enhancing quality of life for the elderly*. In: A.H. Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice. San-Diego: California. Academic Press.

Beck, A. & Katcher, A. (1983). *Between pets and people*. New York: Pedigree Books.

Beck, A. (1994). *The health benefits of human-animal interactions*. *Anthrozoos* 7 (2).

Bolin, S.E. (1987). *The effects of companion animals during conjugal bereavement anthrozoos*, 1: 26-35

- Brickel, C.M. (1981). *A review of the roles of pet animals in psychotherapy with the elderly*, *International Journal of Aging and Human Development*. (12-2).
- Brickel, C.M. (1985). *Initiation and maintenance of the human-animal bond: Familial roles from a learning perspective*. In: Sussman, M.B. (Ed.). *Pets and the family*. New York: The Haworth Press.
- Merritt, R. & Barth, M. (2000). *A thousand hounds - The presence of the dog in the history of photography 1839 to today*. Koln: Taschen Pub.
- Curchill, M. Safaoui, J. McCabe, B.W. & Baun, M.M. (1999). *Using a therapy dog to alleviate the agitation and desocialization of people with Alzheimer's disease*. *Journal of Psychosocial Nursing*, 37(4).
- Cusack, O. & Smith, E. (1984). *Pets and the elderly: The therapeutic bond*. New York: The Haworth Press.
- Cusack, O. & Smith, E. (1988). *Pets and mental health*. New York: The Haworth Press.
- Gammonley, J., Howie, A.R., Kirvin, S. et al., (1997). *Animal assisted therapy - therapeutic interventions*. Renton, WA: Delta Society Pub.
- Ebenstein, H. & Worthman, J. (2001). The value of pets in geriatric practice: A program example. *Journal of Gerontological Social Work*, 35 (2).
- Edwards, N.E. & Beck, A.M. (2002). Animal-assisted therapy and nutrition in Alzheimer's Disease. *Western Journal of Nursing Research*, 24(6).
- Fick, K. (1993). The influence of an animal on social interaction of nursing home residents in a group setting. *American Journal of Occupational Therapy*, 47(6): 529-533.
- Forbes, D.A. (1998). Strategies for managing behavioural symptomatology associated with Dementia Alzheimer's type: A systematic overview. *Canadian Journal of Nursing Research*, 30(2).
- Friedman, E., Katcher, A. H. Lynch, J.J. & Thomas, S.A. (1980). Animal companionship and one-year survival of patients after discharge from a coronary care unit. *Public Health Reports*, 95: 307-312.
- Garrity, T.F., Stallones, L. Marx, M.B. & Johnson, T.P. (1989). *Pet ownership and attachment as supportive factors in the health of the elderly*. *Anthrogos* 3 (1). Summer: 35-44.

- Harris, M.D., Rinehart, J.M. & Gerstman, J. (1993). Animal-assisted therapy for the homebound elderly. *Holistic Nursing Practice*, 8(1): 27-37.
- Hart, L.A. (2000). Psychosocial benefits of animal companionship. In: Fine, A. *Handbook on animal assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice*. San Diego: Academic Press: 81-97.
- Katcher, A.H., Friedman, E., Meislich, D. & Goodman, M. (1979). Physiological response of people to petting their pets. *American Zoologist*. 19: 915.
- Levinson, B.M. (1978). Pets and personality research. *Psychological Reports*, 41: 1031-1038.
- Mugford, R.A. & M'Comisky, J.G. (1975). *Some recent work on the psychotherapeutic value of cage birds with old people: Pet animals and society*. London: Bailleire Tindall.
- Odendaal, J.S.J. (2000). Animal assisted therapy - magic or medicine? *Journal of Psychosomatic Research*, 49: 275-280.
- Ptak, A.L. (2002). *Studies of loneliness: Recent research into the effects of companion animals on lonely people*. Delta society web.
- Rogers, J., Hart, L.A. & Boltz, R.P. (1993). The role of pet dogs on casual conversations of elderly adults. *The Journal of Social Psychology*. 133 (3): 265-277.
- Rokach, A. (1990). Surviving and coping with loneliness. *The Journal of Psychology*, 124: 39-54.
- Sable, P. (1995). Pets, attachment and well-being across the life cycle. *Social Work*, 40 (3): 334-340.
- Salmon, P.W. & Salmon L.M. (1983). *Who owns who? Psychological research into the human pet bond in Australia*. In: Katcher, A.H. & Beck, A.M. *New perspectives in our lives with companion animals*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Siegel, J.M. (1990). Stressful life and use of physician services among the elderly: The model role of pet ownership. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58 (6): 1081-1086.
- Thomas, W.H. (1996). *Life worth living, The Eden alternative in action*. Acton, Massachusetts: Vander Wyk & Burnham.

- Veevers, J.E. (1985). The social meanings of pets: Alternative roles for companion animals. In Sussman, M.B. (Ed.). *Pets and the family*. New York: The Haworth Press, pp. 11-30.
- Winkler, A., Fairnie, H., Gerceovich, F. & Long, M. (1989). The impact of a resident dog on an institution for the elderly: Effects on perceptions and social interactions, *The Gerontologist*, 29 (2): 216-623.
- Zisselman, B., Ronver, B.M. & Shmueli, Y. (1996). A pet-therapy intervention with geriatric psychiatry in patient. *American Journal of Occupational Therapy*, 50 (1): 47-57.

אורקולי

סרט של ערוץ 8, בבימוייה של יעל קיפר: **שלום לולה, להתראות פלאקי**.
סרטים של אשל הפקות, המרכז האורקולי: **חיית המחמד והזקן והקץ לבדידות**.
ניתן לקבל מאשל סיוע ועזרה במימון תכניות העשרה בעזרת בעלי חיים (למרכזים ציבוריים בלבד).

אתרים

כלבי שירות לחולי אלצהיימר, יריב בן-יוסף, המרכז לכלבי שירות ותרפיה
www.aadogs.com

בעלי חיים בפינת החי - המרכז לטיפול בחיות אקזוטיות, אבי קרן-צבי
www.keren-zvi.co.i

פרויקט חיות וחברה, המחלקה לזואולוגיה, אוניברסיטת תל אביב
<http://animalsoc.tau.il>

צרו קשר

Shemesh.opera@gmail.com